

Стосовно заходів проти зловживання психотропними речовинами Конвенція 1971 р. повторила рекомендації ст.36 Конвенції 1961 р. і надала країнам можливість самостійного вибору напрямків профілактики і лікування залежності від психотропних речовин.

Крім того, йдучи за Конвенцією 1961 р., Конвенція 1971 р. наказує сторонам передбачити кримінальну відповідальність громадян за навмисне порушення законодавства, прийнятого на виконання цієї Конвенції. Причому за серйозні порушення потрібне введення суворих покарань, зокрема, тюремного вироку або іншої форми позбавлення волі (ст.22).

У відповідності зі ст.23 країна, що підписала Конвенцію, може приймати і більш суворі заходи контролю, чим передбачено Конвенцією, якщо, на її думку, такі заходи бажані і необхідні для збереження здоров'я і добробуту населення.

Отже, міжнародне співтовариство об'єднує зусилля по попередженню поширення зловживання наркотичними і психотропними речовинами, виробляючи уніфіковані форми контролю за ними. Таким кроком у цьому напрямку стало прийняття в 1988 р. міжнародної Конвенції *«Про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин»*. Сторонами, що підписали цей документ, була визнана необхідність координації в рамках міжнародного співробітництва зусиль у викорінюванні незаконного обігу, що визнано колективним обов'язком усіх держав.

Ст.3 цієї Конвенції містить дуже широкий перелік навмисних діянь в сфері обігу наркотичних засобів, які варто визнати кримінально караними. При цьому повинні бути встановлені санкції у вигляді позбавлення волі, штрафу або конфіскації майна. Ряд обставин Конвенція пропонує визнати обтяжуючими відповідальність за правопорушення. Як і в Єдиній Конвенції 1961 р., сторонам надана можливість передбачати замість осуду або покарання лікування, а за незначні порушення як альтернатива покаранню можуть передбачатися міри перевиховання або соціальної реінтеграції.

Крім того, Конвенція 1988 р. передбачає широкі заходи для міжнародного співробітництва в боротьбі з незаконним обігом наркотиків, у розслідуванні злочинів у підготовці кадрів.

Таким чином, світове співтовариство йде шляхом віднесення наркотичних засобів до предметів дозвільної системи, коли більшість операцій із ними заборонено, а дозволи поширюються на обмежене коло суб'єктів їхнього обігу. Найбільш небезпечні, на думку суспільства, діяння відносяться до розряду злочинів, за які повинне випливати серйозне покарання. Види корисного і необхідного використання наркотичних засобів жорстко регламентуються, воно має відбуватися з дотриманням суворих заходів контролю.

Надійшла до редколегії 16.03.02

О.В. Бойко

ПОБУТОВЕ НАСИЛЬСТВО ЯК ФОРМА ДЕЗОРГАНІЗАЦІЇ СІМ'Ї

Сім'я, будучи елементом цілісної соціальної структури, виконує ряд функцій стосовно всього суспільства і стосовно окремих індивідів – членів

сім'ї. Проблема функцій сім'ї значною мірою є проблемою взаємозв'язку і взаємодії між сім'єю і суспільством. Протягом всього історичного розвитку відносини між сім'єю і суспільством не завжди можна було характеризувати як взаємно адекватні. Фактичне виконання сім'єю іноді не збігається з загальносоціальними потребами і задачами. Виконання сім'єю її функцій у «ідеальному вигляді», тобто так, як вони сформульовані в правових і моральних нормах, і реальне функціонування сім'ї виявлялося лише як тенденція, що діє або убик зростання цієї відповідності, або убик збільшення розбіжності між ними.

Невиконання або неналежне виконання сім'єю своїх соціальних функцій в соціології пов'язано з поняттям соціальної дезорганізації сім'ї. Соціальна дезорганізація сім'ї припускає порушення адекватної взаємодії і взаємозв'язку між сім'єю і суспільством, установлення такого типу взаємодії, що характеризується запереченням (аж до конфлікту) сім'єю реально домінуючих у суспільстві норм, моральних цінностей.

Дезорганізація сім'ї у різноманітних її формах виявляється у всіх суспільствах, але характер, ступінь і причини її змінюються. У залежності від цього варто розрізняти або наявність окремих елементів дезорганізації в деяких сім'ях, або дезорганізацію інституту сім'ї в цілому у певному суспільстві. Увага в сучасній соціології до питань функціонування сім'ї, насамперед, пов'язана з проблемою особистості, із явищами її моральної деградації. Теперішня ситуація, при якій відбуваються скорочення числа робочих місць, згортання ряду галузей виробництва, ріст безробіття впливає на систему цінностей, що існувала, росте аморальність, почуття ізоляваності, відчуженість особистості від суспільства. Через ці обставини погляди соціологів усе частіше звертаються до сім'ї, що здається оазисом, «де можна відновити свідомість, цінності своєї особистості і досягти гармонійних і людських відносин, що сполучать спільність зусиль і інтересів усієї сім'ї з розвитком індустріальності її окремих членів»[1].

Якщо привести в узагальненій формі погляди більшості вчених на проблему дезорганізації сім'ї, то можна визначити, що процес дезорганізації виявляється:

- 1) у зменшенні чисельності сім'ї за рахунок зменшення народжуваності; у падінні її соціальної придатності і культурної цінності;
- 2) у посилюваному прагненні, сім'ї до самоізоляції від суспільства;
- 3) у збільшенні кількості розлучень і «дезертирств» із сім'ї;
- 4) у зростанні кількості дітей, народжених поза шлюбом;
- 5) у кількості неблагополучних сімей, у яких має місце насильство.

Ше П. Сорокін у 1937 р. в праці «Соціальна і культурна динаміка» писав: «Сім'я як священний союз чоловіка і дружини, батьків і дітей буде руйнуватися. Розлучення і розбіжності будуть збільшуватися» [2, р.776]. Пізніше Богардус, цілком погоджуючись із словами Сорокіна, відзначає: «Інститут сім'ї, особливо в США, у даний час слабкий. Ніколи не було такої кількості шлюбів, розірваних на законних підставах, як нині, ніколи не було такої кількості дезертирств» [3, р.79].

Кіркпатрік найбільш динамічним компонентом у зразку сімейної дезорганізації вважає погану шлюбну пристосовуваність, що можна розгляда-

ти як окремий випадок незадовільної адаптації особистості до умов сім'ї. Тоді проблема має два аспекти і виражається у порушенні як внутрішньої, так і зовнішньої структури сім'ї. Усередині сім'ї особливе значення має конфліктність ролевих відносин, що випливає з принципу «рівності», з одного боку, і об'єктивної нерівноправності чоловіка і жінки – з іншого. Поза сім'єю процес ускладнюється руйнацією системи родинності і труднощами пристосування сім'ї до інших суспільних інститутів і є продуктом скоріше соціальних, чим особистих чинників.

Аналогічних поглядів притримувався і німецький соціолог Кеніг. На думку Кеніга, сім'я відчуває певні труднощі у пристосуванні до динамічного розвитку сучасного суспільства. Це пов'язано з тим, що окремі сфери суспільства розвиваються дуже по-різному. Проблема пристосування сім'ї не завжди вирішується позитивно. Через дуалістичну природу сім'ї в ній виявляються тенденції до відокремлення від суспільства. Оцінюючи в загальному процес дезінтегрованості сім'ї позитивно, Кеніг сутність цього процесу бачить у тому, що сім'я втрачає невластиві їй функції і спеціалізується на виконанні чисто сімейних функцій. Саме завдяки дезінтегрованості, що є своєрідною захисною оболонкою, сім'я набуває великих можливостей у сфері соціалізації. «Якщо дезінтегрованість виражає певне ставлення сім'ї до суспільства, то дезорганізація пов'язана з внутрішньою структурою сім'ї» [4]. Кеніг розрізняє два види дезорганізації: дезорганізацію сім'ї у всьому суспільстві, обумовлену через плюралізм суспільства, і внутрішню дезорганізацію, пов'язану зі зміною складу сім'ї.

Великий інтерес викликає також робота американського дослідника шлюбно – сімейних відносин Гуда «Дезорганізація сім'ї», у якій він узагальнює емпіричні дослідження проблеми дезорганізації сім'ї і дає найбільш об'єктивний аналіз цього процесу. Гуд визначає сімейну дезорганізацію як «розрив сімейної єдності, порушення структури соціальних ролей», тобто як такий стан сім'ї, коли її члени не виконують свої ролеві функції. Він доводить таку типологію форм сімейної дезорганізації:

1) неповна сімейна група, тобто неповна сім'я з дітьми, народженими поза шлюбом, сім'я, коли чоловік не може виконувати свої ролеві функції батька – чоловіка у тому вигляді, як вони визначені суспільством, матір'ю і дитиною, особливо у відношенні «соціального контролю»;

2) відхід із сім'ї одного з членів;

3) відсутність контактів усередині сім'ї і нездатність її виконувати ролей обов'язки у сфері емоційної підтримки, або «порожня оболонка» (empty shell family) з ризиком застосування фізичної сили щодо членів сім'ї;

4) дезорганізація сім'ї внаслідок зовнішніх подій (війна, перебування в місці позбавлення волі, депресія).

Гуд також відзначає, що як форми дезорганізації, так і ступінь дезорганізації сім'ї в залежності від цілого ряду причин змінюються в різноманітних типах суспільства. Він указує на розходження між змінами сім'ї, дезорганізацією сімейної єдності і дезорганізацією сімейної системи в цілому, помічаючи, що при зміні сім'ї форми її дезорганізації можуть також змінюватися. Гуд підкреслює вплив дезорганізації сім'ї як на індивіда, так і на суспільства і відзначає те, що дезорганізація призводить до порушення мо-

жливостей сім'ї щодо соціалізації. Констатуючи той факт, що однією з причин сімейної дезорганізації є ослаблення зовнішніх регуляторів шлюбно – сімейних відносин (громадська думка, економічна залежність і підпорядкованість жінки і т.д.), Гуд робить висновок про нездатність внутрішніх сил, внутрішніх регуляторів (почуття любові, обов'язку, взаємної зацікавленості) забезпечити стабілізацію сім'ї.

Особлива увага серед чинників, що сприяють дезорганізації, приділяється такій формі, як проблемна сім'я й особливо такому її аспекту, як девіантна поведінка. Хоча необхідно зауважити таке: поведінка, що відхиляється, є дуже ймовірним явищем для проблемної сім'ї, проте девіації не рідкісні й у сім'ях, що можна зарахувати до нормального типу, із тими або іншими елементами дезорганізації її життя. Якщо для процесу дезорганізації сім'ї характерним є напруженість у взаємовідносинах людей, то неблагополучним сім'ям властиві такі різновиди взаємовідносин: по-перше, взаємовідносини, що характеризуються постійними, затяжними конфліктами, коли між людьми існує антагонізм, що не знаходить сприятливої і стійкої розрядки: по-друге, взаємовідносини, які характеризуються епізодичними конфліктами, які можна порівняно легко розв'язати, і по-третє, узгоджені взаємовідносини.

Якщо для сімейної дезорганізації визначальним є ослаблена внутрішня єдність сім'ї, порушення структури соціальних ролей, наявність внутрісімейних протиріч, то неблагополучна сім'я характеризується не тільки внутрісімейними протиріччями, скільки конфліктною ситуацією між сім'єю і суспільством.

Конфліктна ситуація, що виникає в сім'ї, побічно або прямо, має певний вплив на суспільні відносини, у яких бере участь сім'я. Однією з найпоширеніших форм протікання конфлікту в сім'ї є побутове насильство. Суспільство приймає його як крайній прояв кризової ситуації в сім'ї.

Побутове насильство виявляється в різноманітних сім'ях по-різному. Воно є наслідком як соціально-матеріальних умов життя сім'ї, так і культурних особливостей середовища, у якому функціонує сім'я, індивідуально-психологічних особливостей членів сім'ї. Для одних сімей прояв насильства – це норма у відносинах між її членами, для інших – це крайня форма спроби вийти з конфліктної ситуації.

Деякі класифікації сімей містять у собі як один з типів сімей дезорганізовану сім'ю, однак, можна припустити, що всі сім'ї, у яких так чи інакше зустрічається побутове насильство, містять у собі елементи дезорганізації. Взагалі, необхідно зауважити, що дотепер не існує єдиної загальновизнаної класифікації неблагополучних сімей. Багато дослідників подають свої класифікації і визначення неблагополучних сімей, що вносить деяку непевність у розгляд різноманітних аспектів життєдіяльності сім'ї.

У даній ситуації великий інтерес, на думку автора, має класифікація Г.М. Федоришина, який виділяє сім'ї з непрямым десоціальним впливом, аморальні й асоціальні [5]. Сім'ї з непрямым десоціальним впливом у свою чергу діляться на конфліктні і педагогічно неспроможні. Характерною рисою подібних сімей є несприятливий емоційний конфлікт, байдужність, загострена конфліктність внутрісімейних відносин. У педагогічно неспро-

можних сім'ях головною проблемою є неправильно обраний стиль виховання: жорстко-авторитарний або поблажливо – потурпливий, неправильно організований батьківський контроль за поведінкою, навчанням або вільним часом, що носить або занадто тотальний педантично-підозрілий характер, або навпаки, байдужий.

В аморальних сім'ях характер сімейного неблагополуччя набуває характер різкого прояву нетерпимих форм: активне притягнення неповнолітніх до вживання алкоголю, наркотичних засобів, побої, скандали. Це сім'ї, у яких сімейне неблагополуччя відкрито виявляє себе в нездоровому способі життя, відсутності елементарних умов виховання дітей.

В асоціальних сім'ях норми, соціальні позиції і ціннісні орієнтації батьків суперечать суспільним інтересам і носять криміногенний характер. 20% засуджених за крадіжки неповнолітніх виховувалися саме в таких формально благополучних сім'ях, де матеріальний рівень достатній для задоволення нормальних потреб неповнолітніх, розвитку їхніх інтересів, але цей рівень добробуту є багато в чому результатом антисоціальної, протиправної діяльності батьків. Ці сім'ї безпосередньо дають приклад безкарної антигромадської поведінки, що підліток сприймає як стереотип звичайної поведінки. Дана класифікація стосується забезпечення виконання виховної функції сім'ї, функції соціалізації підлітка.

Ще одна типологія неблагополучних сімей стосується насамперед взаємовідносин між подружжям. Відповідно до неї, можна виділити конфліктні, кризові і проблемні сім'ї. У основі даної класифікації лежать конфлікти, породжені незадоволеними потребами. Так, найбільш значимим є незадоволеність потреб і значущості свого «Я», сексуальних потреб, потреб у позитивних емоціях, відсутність поваги, розуміння й уваги, антисоціальна поведінка однієї з осіб, матеріальні проблеми, незадоволеність потреби в господарсько – побутовій підтримці, взаємодопомозі, співробітництві, спільному проведенні вільного часу.

Таким чином, які б типи неблагополучних сімей не виділялися, так чи інакше підкреслюється, що подібна сім'я не виконує (або неадекватно виконує) ті або інші функції. Насамперед це стосується функції соціалізації і пов'язаних із ній функцій виховання, емоційної, соціального контролю, матеріальної і господарської підтримки.

Тому більш правильно було б не давати класифікації неблагополучних сімей, а говорити про існування дисфункціональних сімей і виділяти основні чинники, що сприяють дезорганізації сімейної структури.

Список літератури: 1. Осокин Н.Е. Особенности функционирования советской семьи. Проблемы социологического изучения семьи / Сб. статей. М., 1976. 2. P.A. Sorokin. Social and cultural dynamics. N.Y. 1937. 3. E. Bogardus. Sociology. N.Y., 1954. 4. Lushen, Konig. Jugend in der familie. Munchen, 1965. 5. Федоришин. Роль семьи в предупреждении отклоняющегося поведения подростков. Вопросы функционирования семьи/ Сб. статей. Тарту. 1988.

Надійшла до редколегії 16.05.02